

Keele ja Kirjanduse Instituudist ning maailmatasemest

Avaldatud: Keel ja Kirjandus 1988, vol 31, nr 11, lk 683–684

Viimasel ajal on tihti juttu olnud KKI tulevikust ühelt poolt ja tema uurimistöö tasemest (nii minevikus kui olevikus) teiselt poolt. Sestap olgu kohe öeldud, et instituudis esindatud teadusharud ei ole võrdsetes tingimustes. Keeleteadlastel on uurijad ja uuritav aines (tinglikult keelearhiiv) üheskoos, sama katuse all; rahvaluuleteadlastel ja kirjandusteadlastel on need aga lahutatud – uurijad on Tallinnas. KKI-s, vastavad arhiivid aga Tartus, Kirjandusmuuseumis. Miks?

Kui omal ajal loodi Eesti Teaduste Akadeemia, siis sellel ei olnud alluvaid institutsioone. Olid akadeemikud ja raha – need pidid suunama teadust. Tõsi, juba algusest peale taheti akadeemia allutada teaduslikud seltsid, kus toimuski peamine teadustöö, muidugi kõrgkoolide kõrval. Vaateväljast jäi kõrvale meie humanitaarlaste peamine keskus Eesti Rahva Muuseum oma allasutustega. See oli üpris laiahaardeline organisatsioon, mis hõlmas etnograafe, kunstiloolasi, raamatuajaloolasi, folkloriste, kirjandusteadlasi – kogu humanitaaria esindajaid, välja arvatud keeleteadlased ja ajaloolased. Pärast pööret 1940. a. ei saanud seesugune ebatavaline, NSV Liidule mitteomane teadusasutus muidugi püsima jääda. ERM lõhuti kolmeks muuseumiks: etnograafiamuuseumiks, kunstimuuseumiks ja kirjandusmuuseumiks. Ma pole pädev hindama, mida see lahutamine andis kahele esimesele muuseumile ja nende esindatud teadusharudele. Kirjandusmuuseumi fonde olen ma aga kasutanud ligemale 40 aastat ja osalenud muuseumi nõukogus üle 20 aasta – nii et seda muuseumi peaksin ma mõnevõrra tundma.

Kui loodi Eesti NSV Teaduste Akadeemia, siis oli loomulik, et nii Kirjandusmuuseum kui ka Etnograafiamuuseum (ERM) võeti TA alluvusse. Küllap oli ilmaaegu loota, et ERM-i baasil oleks loodud Etnograafia Instituut – mis eeltöid, baasi ja teadusharu populaarsust arvestades olnuks täiesti loomulik. Selle asemel loodi käibiva malli järgi Ajaloo Instituut etnograafia sektoriga. Pärast Ajaloo Instituudi Tallinna toomist Gustav Naani initsiatiivil ja eestvõtetel eraldati ka etnograafia uurijad baasist. Kui muuseum veel TA alluvusest

Kultuuriministeeriumile üle anti – kelle taganttõukamisel sedapuhku? –, sai üks oluline rahvusteadus järjekordse hoobi.

Palju põhjendatum oli lootus, et Kirjandusmuuseum saaks aluseks näit. kirjanduse (ja rahvaluule) instituudile. Mäletan omaaegseid vestlusi M. Lepikuga, kus viimane otseselt kõrvutas Kirjandusmuuseumi ja Vene Kirjanduse Instituuti, nn. Puškini Maja. Aga ei! Siingi sai aluseks üleliiduline skeem. Keele ja Kirjanduse Instituut loodi Kirjandusmuuseumi kõrvale, Tallinna kolimisega irrutatigi uurijad ja uurimisbaas. Oleks huvitav teada, kuidas ja millega meie TA omaaegsed juhid põhjendavad seda – öelgem otse välja – eksisammu?

Esiteks on ebaeetiline jagada sama materjaliga tegelevad inimesed kahte lehte ühele poole uurijad. teisele poole uurijate n.-ö. teenindajad. Ühed uurivad, teised koguvad, registerdavad, kopeerivad, süstematiseerivad, publitseerivad. Teiseks on nonsenss arvata, et rahvaluule kogumine, kogutud materjali aineregistrite koostamine, materjali süstematiseerimine ja korraldamine on kuidagi “vähem teaduslikud” kui “uurimine”. Kolmandaks – ja see on kõige olulisem – võetakse sellega uurijatelt ära võimalus olla oma ala eesliinil, spst uued nähtused ilmnevad just kogumisel ja kogutud ainestiku korraldamisel. Opereerides ainult korraldatud materjaliga, ei jõua kunagi teaduse arenguga kaasas käia – teatav mahajäämus peitub juba lähtepositioonis. Lihtsamalt öeldes on rahvaluule kogumine, korraldamine ja uurimine ühtne teadustöö, mille lahutamine on küll võimalik, ent ekslik.

Keele ja Kirjanduse Instituut on nüüd olnud Tallinnas kaugelt üle kolmekümne aasta. On laekunud mõningaid kogemusi töö organiseerimisel. Direktsioonide (nii KKI kui ka Kirjandusmuuseumi) vastutulekul olen püüdnud inimesi tööle võtta Tartus (töökoht Tallinnas, elukoht Tartus) tööpaigaga Kirjandusmuuseumis. Paraku on Kirjandusmuuseum juba tulvil täis – lisatöötajaid sinna enam ei mahu. Kogemus näitab, et töötajad, kes elavad Tartus, saavad oma plaaniliste ülesannetega hakkama, mahajäämus on väike. Seevastu tallinlased vajavad pidevalt lisatähtaegu. See ei tähenda, et tallinlased oleksid nõrgemad või halvemini ette valmistatud. Ei! Lihtsalt materjali kogumine Tartus – komandeeringuga või ilma (nagu varasemal ajal küllaltki tavaline) – võtab planeeritust palju enam aega. Kõnelemata sellest, et peab tegelema ainult põhiprobleemiga, kõik kõrvalküsimused – sageli väga huvitavad isegi olulised – jäävad kas tagaplaanile või langevad hoopis ära. Sellepärast on meie produktsioongi ebatavaline: publitseeringud, monograafiad – aga artikleid vähe. Ometi on artikkel kõige operatiivsem teadustulemuse vahendaja. Kuidas sel moel püsida maailmateaduse tipptasemel? Võib muidugi nõuda – nagu ma viimastel aastakümnetel olengi teinud – Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonna tugevdamist. On tõsi, et meie rahvaluuleteadus on just nii tugev kui rahvaluule osakond. Paraku pole sest siiani abi olnud (ja kas üldse tahetaksegi

tugevat rahvaluuleteadust). Teine võimalus on taotleda rahvaluule (ja kirjanduse) sektori ühendamist Kirjandusmuuseumiga ning viimase üleandmist näiteks Kultuuriajaloo Instituudile.

Teaduse normaalse arengu seisukohalt on vältimatu nõue: uurijad ja uuritav materjal tuleb ühendada ühte asutusse. Ilma selleta ei maksa jutt maailmatasemelt midagi. Mõistagi ei too pelk ühendamine veel kohe maailmataset (on vaja ka materiaalselt baasi, eelkõige arvutit, kuhu sööta kas vähemalt registrid või kogu kogutud materjal, et sellega siis hõlpsalt ja vähese vaevaga opereerida). Kuid see oleks esimene samm taotletava taseme poole.

Teeslisandusi samal teemal:

Rein Veidemann

1. Nagu maailm algab ja lõpeb koduväras, nõnda algab rahvusteaduste (eesti etnoloogia, keele-, ajaloo-, rahvaluule-, kirjandusteaduse) maailmatase mitte niivõrd nende teaduste objekti (keel, ajalugu, kirjandus jne.) sobitumises mingi abstraktse maailmateaduse muustrisse, kuivõrd just objekti tunnetamise sügavuses ja käsitlemisviisi mitmekülgsuses. Võrreldavaks osutuvad meetodid, uurimistehnoloogiad, mitte aga uurimisobjektide endiga seotud kaasused (näiteks oleks väär väita, et eestluse ideoloogia kujunemise ja avaldumise uurimine seisaks kõrval maailmateaduse põhihoovustest vms.). Aga tehnoloogiate võrdlemiselgi tuleks olla ettevaatlik, sest ka objekt ise määrab suuresti oma käsitlemisvõimalused: rõivas, mis sobib ühele, ei pruugi sobida teisele. Siiski on tõsi, et vähemalt kirjandusuurimises on meil paljugi selgitamata suhteid:

eesti kirjandus – eesti rahvaluule,

eesti kirjandus – klassikaline kirjandus,

eesti kirjandus – maailmakirjandus,

Kodu-Eesti kirjandus – välismaine eesti kirjandus.

Selles mõttes seisab maailma avastamine meil veel ees.

2. Teadustöö korraldamisel võiks kehtida sama põhimõte, mida on edukalt rakendatud Läänes kogu tootmisprotsessi korraldamisel: tugev organisatsioon ühendamas väikesi, oma sisemises arengus mobiilseid ja iseseisvaid üksusi. Organisatsioon (antud juhul KKI kui “katus”) tagab all-lülide olemise peamised raamid (uurimistingimused ja -vahendid), seesmise infovahetuse ning töö väljundi jõudmise välisesse infovahetusse (“turule”); allüksuste otsustamispädevusse jääb aga kogu uurimisobjekti ja tema käsitlemisega seonduv temaatika (uurimuse vajalikkus, uurijate olemasolu, uurimiseks vajaminev aeg, vahendite hulk, koostöö, liider jne.). Osutatud põhimõte eeldab muu hulgas, et

töö tehakse võimalikult lähedal toorainele, siinses kontekstis siis – allikatele. Siit peaks järelduma, et ükskord tuleb tulevasel Kirjandusinstituudil Tartusse tagasi kolida. Seda ei tuleks mõista üleskutsena kohe kohvrid pakkida, vaid uurimispotentsiaali tuleks avardada ja järk-järgult üle kanda Tartusse.

3. Tulevases ideaalinstituudis (või instituutides: Keele Instituudis ning Folkloori ja Kirjanduse Instituudis), mis minu nägemuses on rohkem koordineeriv keskus kui rangelt hierarhiseeritud administratiivne koloss, on kõige aluseks uurimistöö tarvet tekitav motiiv, mitte aga plaan, mida ma ise uurijana aastaid olen paberile pannud, seejuures nii administratsiooni kui iseend pettes. Motiivi rõhutamine tähendab seda, et teadlane (kui ta tahab olla teadlane) saab tööpoolest ise otsustada, aga siis ka vastutab oma otsuse teostumise eest. Tõenäoliselt osutub vajalikuks muuta osa töövahetordi lepinguliseks, s.t. uurija sõlmib lepingu teatava teema uurimiseks teatavaks ajaks. Uurimistöö edenedemise peamisteks aruandevormideks peaksid olema artiklid ja esinemised konverentsidel või sümposiumitel. Uurijana tahaksin kõige enam, et mulle öeldaks: oled vaba valima, otsustama, ühinema või eralduma, aga oska siis hinnata oma vabadust.